

Geschiedenis Duits Huis herleeft in Utrecht

WIETSKE VOS

Het Duitse Huis in Utrecht, een historisch pand uit de middeleeuwen, kan letterlijk en figuurlijk aan zijn tweede jeugd beginnen. Het complex aan de Springweg, jarenlang door het ministerie van Defensie gebruikt als militair hospitaal, is na een verbouwing van ruim anderhalf jaar gedeeltelijk vernieuwd. Bovendien krijgt het Duitse Huis zijn bewoners van vroeger weer terug. Na een afwezigheid van bijna 190 jaar zullen de Ridder van de Duitse Orde weer vergaderen in de kamers aan de Springweg. 'L'histoire se repète'...

Het Duitse Huis, gezien vanaf de Springweg.

Het is lang onduidelijk geweest wat er met het Duitse Huis zou gebeuren. Heemschut zet zich al jaren in voor restauratie en hergebruik van het complex. In 1990 stelden drie VVD-leden in de Tweede Kamer vragen over het verval van het Duitse Huis. Grote delen van de houten constructies in de daken en vloeren waren weggerot en ook de buitenkant van de gebouwen zag er erg verwaarloosd uit. Pas eind 1992, toen het Nederlandse aardgas meer opbracht dan beraamd, besloot de regering extra geld te besteden aan de restauratie van een aantal monumenten, waaronder het Duitse Huis.

De vroegere bewoners van het Huis, de ridders van de Duitse Orde, hadden het eerste kooprecht voor het oudste gedeelte weten te veroveren. Het kwam tot een overeenkomst tussen de Ridder en het Ministerie van Defensie. De Ridder 'kregen' het oudste (middeleeuwse) deel van het Duitse Huis, op voorwaarden dat ze de restauratie ervan verder financier-

den en lieten uitvoeren. Het geld van de overheid zou maar een klein deel van de verbouwingskosten dekken. In april 1993 gingen de werken van start en naderen nu, negentien maanden later, hun eindstadium. De totale verbouwingskosten bedroegen zo'n vijf miljoen gulden, waarvan de Ridder drieënhalf miljoen zelf moesten ophoesten. Op 1 december vorig jaar nog nam de Duitse Orde zijn intrek in de gebouwen.

Archief

F.J.H. van der Zande, projectleider bij Monumentenzorg, is verantwoordelijk voor de verbouwing van het Duitse Huis. Duidelijk tevreden over het resultaat geeft hij een rondleiding in het middeleeuwse deel van het complex, dat er weer als nieuw uitziet. Gelijkvloers liggen de archiefruimtes. 'De Ridder hebben hun archief bijgehouden vanaf het ontstaan van de Orde tot nu', zegt Van der Zande. 'Als je een verhaal wil maken over de Orde zelf, kun je een afspraak maken en stukken inkijken. Deze archieven zijn van onschatbare waarde voor de Orde. De Ridder hebben dan ook kosten

Het Duitse Huis, gezien vanaf het binnenplein. (foto's Wietske Vos)

noch moeite gespaard om in deze ruimtes allerlei veiligheidsmaatregelen te treffen. Onder de grijze tegels ligt vloerverwarming om vochtigheid tegen te gaan. De grote toegangsdeur heeft meer weg van een dubbeldikke celdeur en is brandvrij gemaakt. Bovendien zijn er geulen aangebracht langs de muren, als er brand uitbreekt wordt het bluswater hierlangs afgevoerd vóór het de archiefstukken kan beschadigen. Ook de kapel bevindt zich gelijkvloers. Daar zullen de plechtigheden voor de toetreding van nieuwe Ridder worden gehouden. Op de eerste etage liggen de belangrijkste vertrekken: de vergaderzalen. Die zijn stuk voor stuk prachtig geres-taureerd in een stijl, afhankelijk van de stijl die het vertrek overheerste. Daarachter liggen de kamers voor de secretaris en de administratieve ruimtes.

De hoogste verdieping zal voornamelijk als opslagruimte gebruikt worden. Alles ziet er schitterend uit; het is bijna onvoorstelbaar dat dit pand minder dan twee jaar geleden nog ernstig door verval bedreigd werd.

Duitse Orde nog steeds actief

'Weinigen weten dat deze ridderorde nog steeds actief is', vertelt Van der Zande. 'De Ridder beheren het kapitaal van de Orde, vergaard door erfenissen en winstgevende zaken. Ze sturen onder andere voedselpakketten naar rampgebieden en steunen de minderbedeelden van de hervormde gemeenschap, zoals armen en gehandicapten'. De uit de middeleeuwen stammende Orde telt maar twaalf Ridder, allemaal mannen behorende tot de Nederlandse adel. Bijkomende voorwaarde is dat de adellijke afkomst minstens tot in de achttiende eeuw teruggaat. Ridder worden is geen eenvoudige zaak. Als je aan de bovenstaande vereisten voldoet, mag je een tijdje meedraaien in de Orde, een soort stage a.h.w. Je kunt pas ridder worden als één van de twaalf overlijdt en er een plaats vrijkomt.

De ontstaansgeschiedenis van de Orde gaat terug naar het einde van de twaalfde eeuw. Tijdens de derde kruistocht naar het huidige Turkije richtten Duitse kooplieden een noodhospitaal op in het kamp van de kruisvaarders. In 1190 verenigden deze handelaren zich in een rooms-katholieke orde, de Duitse Orde, om het voortbestaan van het ziekenhuis te verzekeren. Later werden ook ridders tot de Orde toegelaten; zij moesten het veroverde gebied tegen heidense Mohammedanen beschermen. In de dertiende eeuw veroverden de Mohammedanen het gebied opnieuw en de Duitse Orde vluchtte naar Europa. Daar begonnen de leden van de Orde een eigen kruistocht tegen de heidense volkeren. Zij veroverden grote delen van Duitsland, Polen, Letland en Lithouwen; dit gebied vormde een eeuw lang de staat van de Duitse Orde. Toen in de veertiende eeuw Polen heel wat grondgebied terugveroverde, zocht een deel van de Duitse Orde zijn heil in de Nederlanden. De Ridders mochten hier gebruik maken van een huis en hofstede buiten de Utrechtse wallen. Bij een belegering van de stad door *Willem IV* in 1345 brandde dit 'eerste Duitse Huis' echter helemaal af. Een jaar later kocht de Orde een terrein tussen de Springweg en de stadsgracht. Na de toestemming voor definitieve vestiging verrees daar een nieuw Duits Huis met bijgebouwen voor o.a. een ziekenhuis. Het gehele complex was klaar in 1359. Toen het katholicisme in 1580 definitief werd verboden, moesten de leden van de Orde overgaan op het protestantisme (als ze hun activiteiten als Orde voort wilden zetten, tenminste). Als 'beloning' mochten ze hun bezittingen houden. De ridders woonden echter niet meer samen en de gemeenschappelijke leefruimtes raakten dan ook in onbruik.

Vergaderzaal van de ridders.

In 1674 viel het Duitse Huis ten prooi aan de grote storm, waarbij ook het schip van de Domkerk in Utrecht instortte. De toch al verwaarloosde kerk van de Duitse Orde aan de Springweg begaf het en er bleef alleen een grote hoop puin over.

Napoleon

In 1808 liet Lodewijk Napoleon zijn oog vallen op het Duitse Huis (en zijn ziekenhuis) voor de verzorging van zijn gewonde soldaten. Hij bombardeerde het tot militair hospitaal en liet voor dat doel heel wat ruimtes bijbouwen. De Duitse Orde kreeg er 150.000 gulden voor maar moest ergens anders onderdak zien te krijgen. Ook na de bevrijding van het Franse juk bleef het gebouw fungeren als militair hospitaal onder het beheer van de Dienst van Domeinen (Ministerie van Defensie). Hoewel al vlak na WO II een nieuw Centraal Militair Hospitaal werd geopend, bleef Defensie het Duitse Huis tot in 1988 gebruiken als extra ruimte voor hospitaal. In dit jaar verliet Defensie het middeleeuwse deel; in 1990 kwam het complex helemaal leeg te staan. De overheid had niet meteen een nieuwe bestemming in gedachten. De Bond Heemschut waarschuwde wel voor het verval van het Huis. De onderhandelingen met de Duitse Orde waren toen al aan de gang.

Tijdens de verbouwing van het middeleeuwse deel werd overigens een aantal historische en archeologisch interessante vondsten gedaan. Zo legde men begin oktober bij de aanleg van een riolering het koor van de ingestorte kerk bloot. Dit koor bleek een grafkelder met een gemetselde kluis te bevatten. Daarin trof men beenderresten en scherven aan. 'Zelf ben ik bouwkundige, dus over historische waarde kan ik weinig zeggen', zegt Van der Zande bescheiden, 'maar een bouwhistoricus heeft een studie van de gebouwen gemaakt. Aan raamconstructies, kozijnen, goten e.d. kon hij zien dat er door de eeuwen heen constant aan het Duitse Huis verbouwd en veranderd is. Zo zijn er meer dan honderd verschillende soorten kozijnen in het huis gevonden.'

Nieuwe restauratie

Het recentere (Napoleonitische) deel staat er nog verwaarloosd bij. Door een afgebladderde deur betreedt Van der Zande een aantal grote ruimtes met kale baksteenmuren. Op het eerste gezicht lijkt het gewoon een oud huis, maar bij nader onderzoek draagt elke ruimte duidelijke sporen van haar verleden.

In één van de kamers wijst Van der Zande op een grote schoorsteen met een zitplaats ervoor. 'Hier vergaderden de Ridders van het Gulden Vlies.' Een kamer verder: 'Nu staan we op de plek waar de Ridders van de Orde keizer *Karel V* en zijn zuster *Maria van*

Glas-in-lood ramen op de bovenverdieping.

Hongarije ontvingen.' Meteen krijgen deze vertrekken een andere betekenis. 'Een poos geleden hadden we hier een paar oude heren op bezoek, die hier gewerkt hadden tijdens hun legerdienst', vertelt Van der Zande. 'Die begonnen meteen van alles aan te wijzen: 'Hier was de operatiezaal en hier stond mijn bed!'

Dat was wel amusant.' Over de bestemming van dit gedeelte werd tot vorig jaar wild gespeculeerd. De gemeente Utrecht had er zijn zinnen opgezet als vesting voor het Europese Milieu Agentschap.

Museumdirecteur *Sjarel Ex* zag er een presentatieruimte voor mode en kleding in. Daarnaast dienden zich enkele particuliere initiatieven aan. *Amro-project*-ontwikkeling diende in 1986 al een plan in voor een luxueus vier- of vijf sterren-hotel. De Maatschappij tot Stadsherstel en de BV Herstel Het Duitse Huis hadden plannen voor een complex van luxe woningen en flats. Ook het aannemersbedrijf GTB uit Utrecht wilde woningen zetten op het terrein. In 1993 kwam er echter nog een kaper op de kust: de projectontwikkelaar *Van den Bruele & Partners* had ook plannen voor een luxe hotel. In april van dit jaar werd de knoop doorgehakt: Van den Bruele had het pleit gewonnen. Zijn plan 'benaderde het meest de vroegere functie van het gebouw'. De voorbereidingen voor deze nieuwe verbouwingen zijn in volle gang; in mei 1995 wil men ermee beginnen. De kosten worden op twintig miljoen geschat; Van den Bruele betaalt daarvan vijftien miljoen uit eigen zak. Als alles volgens plan verloopt zal het geheel (hotel met congresaccommodatie en restaurant) klaar zijn in mei 1998.

(Zie ook: Heemschut afl. 4, 1994)

Wietske Vos is free-lance journalist te Utrecht